

'Ik miste de verhalen van de daders'

SS'ers voor de camera

Stijn Reurs en Cees Kleijn interviewden honderden Nederlandse collaborateurs, van wie het overgrote deel in dienst was van de SS. Hun verhalen legden ze vast op camera. 'We hebben deze geschiedenis van onderaf willen benaderen. Het zijn de belevenissen van kindsoldaten tot aan doorgewinterde oostfrontveteranen.'

Journalist Stijn Reurs interviewde samen met historicus Cees Kleijn honderden Nederlandse collaborateurs.
Foto: Bart den Uyl.

Mijn grootouders zijn van de generatie die de oorlog bewust heeft meegemaakt. Mijn opa is in Amsterdam opgegroeid. In 1940 zag hij dat Schiphol gebombardeerd werd. Hij heeft verschrikkelijke honger gekend; om te overleven ging hij de zwarte handel in. Zijn buurjongens meldden zich door honger gedreven bij de SS,' aldus Stijn Reurs.

Door de verhalen van zijn grootouders raakte hij steeds meer geïnteresseerd in de Tweede Wereldoorlog. Hij las er veel over, maar miste de verhalen van de daders. Reurs: 'Nederland staat hoog in de lijst van collaboraties. Er is geen land in West-Europa waar procentueel zoveel Joden zijn afgevoerd. Ongeveer 25.000 Nederlanders hebben zich vrijwillig gemeld voor de SS. Ook is er is geen land in Europa waar zoveel SS-vrijwilligers vandaan kwamen. Alleen de Baltische staten kenden meer SS-soldaten, maar daar gold een dienstplicht. Nederland staat ook bovenaan wat betreft het aantal niet-Duitse SS-officieren. Ongeveer 350 Nederlanders waren officier bij de SS en zo'n zeshonderd Nederlanders begonnen aan een officiersopleiding. Die cijfers zijn totaal onbekend, er is nog nooit fatsoenlijk onderzoek naar gedaan. Er zijn boekenplanken vol geschreven over de Holocaust en andere slachtoffers van de nazi's. Naar de geschiedenis van de daders is veel minder onderzoek gedaan.'

Hitlers lijfwacht

'Als ik voor de klas sta, leg ik het meestal zo uit: in 1925 ontstond de SS als de lijfwacht van Hitler. Het was een groep van zo'n vijftig zeer streng geselecteerde lijfwachten. Twintig jaar later was het een leger van één miljoen mensen. Ze kwamen uit alle windstreken, van Noorwegen tot Turkmenistan.' Het was bovendien een paramilitaire organisatie die buiten het reguliere Duitse leger stond. In het gewone leger zaten mensen die geen aanhangers waren van het nationaalsocialisme.

'Ongeveer 25.000 Nederlanders hebben zich vrijwillig gemeld voor de SS. Er is geen land in Europa waar zo veel SS-vrijwilligers vandaan kwamen'

Reurs: 'De gewone dienstplichtige militair die uit een boerendorpje kwam, had vaak weinig op met de politieke ideeën van de nazi's. De SS stond onder leiding van Heinrich Himmler, een politiek leider.'

SS-soldaten werden ideologisch geschoold, als onderdeel van de militaire opleiding. Toch was dit vanaf 1940 van ondergeschikt belang. Reurs: 'Er werd aandacht aan besteed, zeker. De opleiding was latent antisemitisch en anticomunistisch, maar het ging uiteindelijk om het militaire vak.' De SS was een elite-eenheid vanwege de zware training. 'Net als bij veel andere elite-eenheden werd er veel gedaan aan het smeden van een band. Kameraadschap was zeer belangrijk in de opleiding.'

Spannend

'De eerste keer dat ik naar een oud-SS'er ging staat me nog helder voor ogen. Na lang onderzoek was het me eindelijk gelukt iemand te vinden. Dat was ook meteen iemand die veel had meegemaakt. Gedurende een aantal gesprekken vertelde hij zijn levensverhaal. Hij kwam uit een gebroken gezin, was enig kind. Toen de oorlog uitbrak, werd hij als dienstplichtige in Zandvoort gelegerd, wachtend op een aanval van de Duitsers uit zee. Na vier dagen was de oorlog voorbij. In Haarlem zag hij Duitse SS-troepen binnentrekken. Dat maakte grote indruk, zelf hadden ze hopeloos verouderd materiaal. In Haarlem zag hij hoe gecamoufleerde en gemotoriseerde SS-eenheden zich op de Grote Markt opstelden. Terug thuis was hij werkloos. Zijn vriendin kwam uit een NSB-gezin. Na een oproep van Mussert heeft hij zich maar bij de SS gemeld. Toen zijn oplei-

ding ten einde was, viel Duitsland de Sovjet-Unie binnen. Hij zat toen in de boot, kon niet meer weg en heeft de veldtocht tot aan de Kaukasus beleefd, het verste punt dat het Duitse leger heeft bereikt. Daar raakte hij zwaargewond aan zijn been, waarna hij terugkeerde naar Nederland.' Volgens Reurs zijn er grofweg drie redenen waarom jongens zich melden voor de SS: armoede, ideologie en avonturisme. 'Veel jongens rond de achttien, twintig jaar vonden het avontuurlijk om bij zo'n organisatie te gaan. Je was van huis, kreeg een mooi uniform en ook het salaris lokte. Bovendien had Nederland lang geen oorlog gekend. Anders dan in Frankrijk of Duitsland, waar tijdens de Eerste Wereldoorlog hele generaties waren weggevaagd, leek de oorlog veel Nederlandse jongens wel spannend. Totdat ze daadwerkelijk aan het front kwamen en ontdekten wat oorlog werkelijk inhield.'

Aangrijpende gesprekken

'Er zijn twee interviews die me soms nog steeds emotioneren. Het eerste is een interview met een vrouw. Ze was afkomstig uit een nationaal-socialistisch gezin en had zich opgegeven voor het Duitse Rode Kruis. Tijdens de oorlog werd ze tewerkgesteld in Kiev in een militair hospitaal. Ik had haar opgezocht in Utrecht. Ze bleek dement, maar dat wist ik vooraf niet, aan de telefoon klonk ze namelijk helder. De dag erna werd ik gebeld door haar neef, die heel boos op mij was. Achteraf gezien begrijpelijk. Hij vroeg zich af waarom ik bij zijn demente tante was langsgesegaan. Hij vertelde dat ze aan het einde van de oorlog door de Russen was verkracht, daarna heeft ze nooit meer een man willen hebben. Mijn bezoek kwam toen in een heel ander daglicht te staan.'

Een ander interview dat Reurs aangreep was met een Amsterdammer die bij de ontruiming van het vernietigingskamp Majdanek betrokken was. 'Het kamp werd in november 1943 ontruimd omdat het Rode Leger steeds dichterbij kwam. ►

Bart den Uyl is
redacteur van Kleio.

Boven: Affiche dat Nederlanders oproept dienst te nemen bij de Waffen-SS, 1942. Oorlogsaffiches NIOD 1933-1946, NIOD/KB.
Rechts: Afgematte Nederlanders van het Vrijwilligers-legioen Nederland in een bunker in de buurt van Leningrad, het huidige Sint-Petersburg, 1942. Persoonlijk archief Stijn Reurs.

Hij heeft gezien hoe duizenden Joodse gevangenen uit het kamp de bossen in gedreven werden. Ook vertelde hij hoe hij twee Amsterdamse zusjes sprak, die doodsbang waren voor wat er ging gebeuren. Omdat hij dacht dat ze op transport gingen, vertelde hij hun dat – om ze gerust te stellen. Diezelfde middag zijn ze allemaal vermoord.’

Massa-executies

Reurs en Kleijn vragen tijdens de interviews altijd naar de betrokkenheid bij de Holocaust. ‘Het is een vraag die we verplicht zijn te stellen, want ze zijn de laatste ooggetuigen die we het nog kunnen vragen.’ Veel van de verhalen die ze horen, gaan echter niet over de Holocaust. ‘De verhalen van deze mensen gaan veel meer over eindeloze ontberingen aan het front in Rusland. Honger, kou, onmenselijk afzien.’ Soms spreken ze ook mensen die direct betrokken zijn geweest bij de Jodenvervolgung. ‘We hebben verschillende oud-kampbewakers gevonden en gesproken. Ook andere oorlogsmisdadigers, bijvoorbeeld van het SS-moordcommando Silbertanne. En ik heb

massa-executies van Joden. ‘Het NIOD beheert een aantal dagboeken van Nederlanders die daarbij betrokken waren. Ik heb ook met mensen gesproken die dat toen gezien hebben, verklaringen die vaak onbekend waren.’ Vanaf juni 1941 tot najaar 1941 kwamen deze Nederlandse SS’ers met massa-executies in aanraking, al was het incidenteel. ‘Aan het begin van de Russische veldtocht zaten de meeste Nederlanders bij het regiment Westland. Toen de commandant van het regiment achter het front door een sluipschutter werd doodgeschoten zijn er een week lang geen gevangenen gemaakt. Dus daar hebben die Nederlanders ook een rol in gespeeld. Maar ik heb ook mensen gesproken die gezien hebben dat Joden hun eigen graf moesten graven. Ze hebben er niet bij staan kijken tot ze werden doodgeschoten, maar het was heel duidelijk wat er stond te gebeuren.’

Voor de klas

Reurs en Kleijn geven les aan klassen van groepen 7 en 8 van de basisschool in het kader van het project *Oorlog in mijn buurt*. Ze zijn daarin onderdeel van een breder lespakket en behandelen vooral het thema ‘goed en fout’. ‘Een van de voorbeelden die we geven, is dat van de Joodse Ans van Dijk. Ze wordt door de Duitsers voor de keuze gesteld: “Of je helpt mee of we pakken jou en je familie op.” Ze besluit voor de Duitsers te gaan werken, infiltreert in verschillende verzetsgroepen en pleegt verraad. Na de oorlog is ze een van de 39 mensen die door de Nederlandse regering ter dood is gebracht. In dit verhaal komt veel samen. Over goed en fout. Over keuzes maken. Ook laten we soms beelden zien van interviews die ze gehouden hebben. We vinden het prettig als er communicatie over en weer is tijdens de les, zodat leerlingen veel vragen kunnen stellen.’

‘Het onderwerp verliest volgens Reurs niets aan zijn actualiteit. “De jihadisten van vandaag trappen in dezelfde oorlogspropaganda”’

Een foto van de soldaten van de 12e SS-pantserdivisie ‘Hitlerjugend’. Deze divisie werd in 1943 opgericht en de soldaten werden rechtstreeks uit de Hitlerjugend geselecteerd. Hierdoor kreeg de divisie haar bijnaam.

de laatste Nederlandse oorlogsmisdadiger Siert Bruins bezocht. Die heeft aan het einde van de oorlog twee Joodse broers en een verzetsman doodgeschoten. Maar de meeste mensen die wij spraken, zijn simpelweg soldaat geweest en hebben niet direct te maken gehad met de concentratiekampen, op een enkele uitzondering na.’ In het begin van de Duitse inval in de Sovjet-Unie waren er Nederlanders betrokken bij de

De communicatie moet wel goed gestuurd worden volgens Reurs: 'We hebben laatst voor twee islamitische klassen gestaan. Daar wilden de leerlingen vooral weten hoe het zat met de Joden. We gingen daar niet meteen op in, omdat je dan aan het grotere plaatje voorbijgaat. Het is onderdeel van het verhaal en we bouwen dat eerst op.' Reurs merkt soms in de klas dat er vooroordelen zijn over Joden. 'Het is eigenlijk heel triest. Het gebeurt niet vaak, maar soms. Opmerkingen dat Joden de wereld beheersen of het geld beheersen. Die dingen hoor je nog weleens.' Reurs en Kleijn proberen die vooroordelen zo veel mogelijk weg te nemen: 'Door inzicht te geven. Door ze te laten nadenken. Door uit te leggen wat propaganda is. Door uit te leggen dat de dingen toch anders liggen dan zij denken.'

Wat helpt in de klas is dat Reurs en Kleijn met hun lessen inbreken in de dagelijkse routine van de leerlingen. 'Dat maakt het wat spannender. Leerlingen hebben daarom meer interesse.' Vooral de verhalen die ze vertellen maken indruk. 'Met persoonlijke verhalen kweek je begrip en geef je meer inzicht in mensen.'

Jihadisten

'Toen ik begon met mijn onderzoek naar de Nederlandse collaboratie, hing er nog een behoorlijk taboe omheen. Maar intussen is het een en ander over het onderwerp gepubliceerd. Het is veel meer bespreekbaar geworden.' De verhalen van collaborateurs zijn volgens Reurs van belang. 'Na de oorlog zaten er 350.000 Nederlanders vast op verdenking van collaboratie. Op een bevolking van een kleine negen miljoen. Dat is een aanzienlijk deel van de maatschappij. En

heeft natuurlijk ook z'n weerslag op de kinderen en zelfs de kleinkinderen van deze mensen.' Het onderwerp verliest volgens Reurs niets aan actualiteit. 'In tijden van oorlog zijn er altijd opportunisten en idealisten. De parallellen tussen toen en nu kun je vinden. De jihadist van vandaag trappen in dezelfde oorlogspropaganda. Er zijn ook overeenkomsten wat betreft de indoctrinatie van mensen nu en toen.'

Reurs en Kleijn maken met hun interviewproject langzaam de omslag van onderzoek naar publicatie. 'We hebben lang over ons onderzoek gedaan om het onderste uit de kan te kunnen halen. Een groot deel van de mensen die wij hebben gesproken is inmiddels overleden.' Reurs en Kleijn hebben plannen met voordrachten in het land over collaboratiegeschiedenis. 'Over dit deel van de Nederlandse geschiedenis is relatief weinig bekend. Onder meer aan de hand van de persoonlijke belevenissen willen we deze deel van onze geschiedenis voor het eerst toegankelijk maken voor een breed publiek.' ■

Affiche van de Waffen-SS, 1943.
Oorlogsaffiches NIOD 1933-1946, NIOD/KB.
Nederlanders van de SS-Freiwilligen-Panzer Grenadier Brigade 'Nederland' op weg naar hun stellingen in Narva, Estland, 1944.

Verder lezen

Armando, Hans Sleutelaar. *De SS'ers. Nederlandse vrijwilligers in de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001).

Isabel van Boetzelaar. *Oorlogsouders* (Meppel, verschijnt in 2017).

Gerard Groeneveld. *Kriegsberichten. Nederlandse SS-oorlogsverslaggevers 1941-1945* (Nijmegen 2004).

Chris van der Heijden. *Grijs verleden* (Amsterdam 2004).

Jan Meyers. *Mussert, een politiek leven* (Soesterberg 2005).

Paul van Sterren. *Keurkinderen. Hitlers Elitescholen in Nederland* (Amsterdam 2009).

Ger Verrips. *Mannen die niet deugen. Een oorlogsverleden* (Amsterdam 1998).

Verder kijken

Zwarte Soldaten (Zuidenwind Filmproducties/NCRV) Regie: Joost Seelen. Research: Cees Kleijn, Stijn Reurs, Joost Seelen. Te zien via NPO.nl of tiny.cc/K2zwsol.

De oorlog niet voorbij (Andere Tijden/VPRO/NTR) Regie: Paul Ruigrok. Research en tekst: Yfke Nijland. Te zien via NPO.nl of tiny.cc/K2nietvoorbij.

Gevangen in Honswijk (Van Rossem Vertelt/RTV Utrecht) Regie: Erwin Raasveld en Ties Karabacak. Te zien op YouTube: youtu.be/2zycmAXOfJg.